

JABŮREK, GROEBEN, VON PETR – HRDINOVÉ PRUSKO-RAKOUSKÉ VÁLKY NA POMEZÍ FIKCE A METAREALITY*

Vojtěch Kessler (Praha)

Jabůrek, Groeben, von Petr – Heroes of the Austro-Prussian War Between Fiction and Meta-Reality

Abstract: The paper focuses on three figures connected with the Austro-Prussian War in 1866. As the conflict is not a part of the Czech national narrative, it does not present strong personal stories understandable to a broader audience or forming a part of historical awareness of the public. Numerous figures are to be found in the space between the historical reality, myth, tradition and a deliberate literary fiction, but none of them is a part of a universal consensus of understanding – the ability to be placed in time and space. The article focuses on the three figures of the topic of the Prussian-Austrian war that could help to shed some light on several causes of the phenomenon described.

Keywords: Austro-Prussian War – literary fiction – the Battery of the Dead – commemoration – heroes

Úvod

Ve svém příspěvku bych se rád zaměřil na tři postavy spojené s prusko-rakouským konfliktem z roku 1866. Loňské výroční komemorace¹ této události mimo jiné poukázaly na skutečnost, jak historický fenomén, který sám o sobě není součástí českého národního narativu, onoho „velkého vyprávění“ o dějinách národa, v podstatě nenabízí silné osobní příběhy, které by byly srozumitelné širokému publiku či které by sedimentovaly do historického povědomí.² Na široké ploše vymezené historickou skutečností, mýtem, tradicí a vědomou literární fikcí historizujících románů se sice pro téma prusko-rakouské války „pohybuje“ velké množství postav, v podstatě žádná z nich se ale nemůže pyšnit takovým celospolečenským konsenzuálním „porozuměním“ (se schopností zařadit do času a prostoru) jako například dobrý voják Švejk pro světovou válku první či atentátníci Kubiš s Gabčíkem pro světovou válku druhou. Pro případ následujícího textu jsem vybral tři postavy, s jejichž pomocí bych rád poukázal na některé příčiny výše zmíněné skutečnosti.

První postavou je kanonýr Franz Jabůrek – „udatný rek“, o němž se mnoho laiků, ale i odborníků domnívá, že existoval a že byl členem tzv. baterie mrtvých.³ Nicméně ve skutečnosti se jedná o postavu fiktivní a u dotyčného útvaru, který si vysloužil ono morbidní označení, nikdo toho jména ve sledovaném období nesloužil. Je tedy na místě se ptát, proč vznikla potřeba, aby byla objektivně existující událost s hmatatelnými aktéry (s doložitelnými jmény a tvářemi) pe-

trifikována formou fiktivní postavy. Proč nebyl za středobod „příběhu o baterii mrtvých“ zvolen libovolný ze skutečných aktérů? Nabízí se kupříkladu August van der Groeben. Velitel útvaru, který nejen vydal onen klíčový rozkaz, díky němuž vstoupili rakouští dělostřelci do historie, ale také ten, jenž při sebevražedném manévru nalezl na chlumské výšině smrt. Ideální příklad sebeobětování pro záchranu druhých – vojenská ctnost z nejvyšších. Van der Groeben tedy bude druhou z tematizovaných postav příspěvku. Poslední postavou je Pavel von Petr, hlavní hrdina novely Vladimíra Křenera *Post Bellum 1866*,⁴ jenž neunáší konfrontaci se svou válečnou minulostí a volí dobrovolný odchod z tohoto světa. Zatímco Franz Jabůrek nikdy nežil, ovšem skrze svůj mýtus si na objektivní existenci – a tudíž i formování historického povědomí o prusko-rakouské válce – činí nárok, August van der Groeben objektivně existoval, někde se narodil, prožil dětství, dospíval, ovlivňoval své okolí a dříve než o tom – či o svém názoru na válečný konflikt 1866 – mohl podat zprávu, zemřel, Pavel von Petr je zcela a nezastřeně fiktivní postavou, výplodem imaginace konkrétního člověka, který do něj mohl vložit své pocity, dojmy i své povědomí o zmiňovaném konfliktu. Tři světy s různou mírou fikčnosti jsou však komplementárně propojeny zákonitostmi, které určuje společné téma – prusko-rakouská válka z roku 1866, přesněji její reflexe českým čtenářem, pamětníkem či obecně veřejností.

Příběh o válce rezonoval v českém prostředí mezi dvěma mantinely, tvořenými na jedné straně představou o kardinalní neschopnosti a zejména bezohlednosti rakouské generality

* Příspěvek vznikl s podporou grantového projektu GA ČR 17-113098: Místa paměti v procesu formování české společnosti v 19. a na počátku 20. století.

¹ Přehledně o loňských oslavách viz PŘEHLED 2017, s. 41–81.

² Srov. KESSLER – ŠRÁMEK 2017.

³ Viz KESSLER 2016, s. 20–22; DVOŘÁK 1990, s. 13–26.

⁴ Nejnověji viz KÖRNER 1997.

a nejvyššího velení a na straně druhé důkazy až neuvěřitelné odvahy a vojenské cti navzdory prvně jmenovanému.⁵ Dvě dílčí „epizody“ královéhradecké bitvy, které přeci jen do historického povědomí zčásti pronikly, splňují obě tematické podmínky beze zbytku. Jedná se o boj ve svíbském lese⁶ a výše zmíněný čin sebeobětování tzv. baterie mrtvých.⁷

Pavel von Petr a bolest českých dějin vojenství

Ve své klasické práci, doposud v českém dějepisectví po faktografické stránce nepřekonané, uvádějí autoři Pavel Bělina a Josef Fučík, že „o žádné fázi královéhradecké bitvy nebylo napsáno tolik příběhů jako o boji ve svíbském lese. Ve většině z nich se tento boj stal jistým krvavým synonymem celého střetnutí.“⁸ Velká část popisů se shoduje na strategické bezvýznamnosti lesa, čímž je ještě více podtrhována nesignifikanost tanního zbytečného vraždění. Dle čísel tu rakouská strana ztratila neuvěřitelných 440 důstojníků a 12 457 mužů (z toho mrtvých 127 důstojníků a 3 964 mužů). Naproti tomu Prusové přišli bojem o les Svíb celkem o 88 důstojníků a 2160 mužů (z toho zemřelo 32 důstojníků a 457 mužů).⁹ Děsivé údaje s ohledem na fakt, že svíbský les, jenž se tehdy v zásadě svým rozsahem a tvárností nelišil od stávajícího stavu, je zhruba 1 500 metrů dlouhý a široký polovinu této vzdálenosti.¹⁰ Není divu, že z celkového počtu 474 pomníků na celém královéhradeckém bojišti se jich právě ve Svíbu nachází 104.¹¹ S trochou nadsázky lze tvrdit, že na určitých úsecích, obzvláště v okolí tzv. aleje mrtvých, se nachází více křížů a pomníků, nežli stromů. Genius loci ještě dnes po sto padesáti letech ulpívá na návštěvnících v podobě těžko popsatelného tísnivého pocitu.

A právě z těchto pocitů „hnětí“ spisovatel Vladimír Körner Pavla von Petra, hlavní postavu své novely *Post Bellum 1866*. Přestože je Körner znám coby autor historizujících románů a současně předloh k filmovým a televizním zpracováním z nejrůznějších epoch (připomeňme filmy jako *Údolí včel*, *Zánik samoty Berghof* či *Adelheid*), tématem, které jej svým způsobem pronásledovalo od 70. let, je právě ona „pro-

hraná válka“ z roku 1866. Ač chtěl původně sepsat jakýsi „totální“ román, který by faktograficky celé téma vyčerpал,¹² patří k jeho nejlepším dílům využívajícím látku právě novela *Post bellum 1866*. Ta společně s další novelou s názvem *Svíbský les* tvoří symbolickou dvojici s podtitulem *Dvě variace na prohranou válku*. Znalec Körnerova díla Vladimír Novotný hovoří o „existenciální retro-válečné dvojnovele“.¹³ Körnerův zájem o vnitřní psychologii postav dominuje nad snahou o historický realismus a čtenář může mezi řádky vyčíst autorovo zaujetí pro vyrovnání se s válečným prožitkem v psychice jednotlivých postav. Tak je tomu zejména u zmíněného Pavla von Petra.

Mladý důstojník od 11. praporu polních myslivců si prodje peklem bojů ve Svíbu. Je zde sice raněn, ale po delším léčení je opět schopen služby. Ta jej však vrací zpět na královéhradecké bojiště, kde je konfrontován s traumatizujícím místem lesa. Sžiravá otázka, proč právě jemu bylo souzeno přežít, zatímco nespočet kamarádů je zvěčněno na tanních pomnicích, jej spolu se selháním ve funkci velícího důstojníka přivede k rozhodnutí ukončit svůj život – symbolicky právě ve Svíbu. V postavě von Petra je tak mimo jiné tematizován fenomén, který dostal jméno až v důsledku války 20. století, a sice posttraumatický stres.

Není to ovšem pouze tento psychologický jev, pro nějž neměl mentální svět člověka 19. století ani pojmovou, ani myšlenkovou kategorii. A právě v tom tkví výjimečnost nejen Pavla von Petra, ale s ním de facto i Vladimíra Körnera. Vedle nich totiž nemáme žádné, nebo přesněji téměř žádné osobnější vzpomínky na prusko-rakouský konflikt.¹⁴ V doslova záplavě stovek a tisíců titulů, které historická věda, ale i zánícení laici k tématu vyprodukovali,¹⁵ bychom jen obtížně hledali taková díla, která by vedle snahy o municiozni popis válečných událostí, přesunů vojsk či výzbroje a výstroje – zkrátka syžetů a přístupů klasicky pojímaných dějin vojenství – nabízela novátorštější pohledy na historii.¹⁶ Jako by příběhy, občas plné patosu, občas hrající na strunu lokálních patriotismů, tradic a úcty k minulosti, postrádaly živoucí a hmatatelné jedince.¹⁷

⁵ Jak však poznamenává „očitý svědek v rakouském táboře“, který na bitvu, coby nezainteresovaný, pohlížel přeci jen s jistým nadhledem, byla odvahy a statečnosti rakouských vojáků někdy spíše na škodu: „Jest trapné, káráti přílišnou chrabrost, přece však dlužno zde zmíniti, že vojsko rakouské z pravidla vydávalo se příliš v nebezpečí, mohouc v dané chvíli se stejným užitek chrániti se, a pohrdalo skoro napořád úkrytem, jež poskytuje výhodnější postavení v nerovnostech půdy, v příkopech atd. Zdálo se, že všady usiluje dostati se na nepřítel, aby pracovalo pažbou a bodákem. Odtud vzniklo zbytečné plýtvání lidskými životy, kdežto Prusové pálili, pokud možno z úkrytů: z lesů, domů a prohlubenin...“ Cit. dle VOLNÝ 1891, s. 57.

⁶ HEIDRICH 1902.

⁷ JÁNSKÝ – GROF – SYNEK 2013.

⁸ BĚLINA – FUČÍK 2005, s. 354.

⁹ HEIDRICH 1906, s. 21.

¹⁰ „Les Svíb... rozkládá se na táhlém návrší, jehož střed dostupuje nejvyššího bodu stejné výšky s okolními výšinami. Svah výšiny svíbské je k jihu mírnější než k severu, leč na obou stranách jsou svahy ty prorvány roklemi a úžlabinami. Směrem k východu záležel les ten r. 1866 pouze v nízkém porostu, mezi nímž srovnáno bylo na sta sáhů dříví, jež bojující pěchotě skýtalo vhodný úkryt. Západní část lesa svíbského, jež sklání se k říčce Bystřici, byla porostlá vysokými kmeny listnatými a jehličnatými, zde onde byly i husté houštiny.“ JEŽEK 1906, s. 40.

¹¹ Oba údaje jsou k roku 1996 a opírají se o komitétního průvodce: BRŮHA – DVOŘÁK – POLÁČEK – VYCPÁLEK 1996.

¹² „...mimoto nosím už dlouho v hlavě projekt knihy *Válka roku 1866*, na kterou bych potřeboval asi tak pět let práce, materiálem na ni mám už ale zanesen celý byt. Pokusil bych se o totální román, kde by byly po hodině sledovány bitvy, doložené hlášením a tak dále. Jenže z toho velkolepého projektu bude asi realnější novela *Přísaha ve svíbském lese* [novela s tímto názvem nikdy nevznikla, můžeme si však na jejím místě uvést právě *Post bellum*], měla by být vzpomínkou na válku 1866.“ KÖRNER 2009, s. 22–23.

¹³ NOVOTNÝ 2013, s. 102.

¹⁴ Výjimky zde představují vzpomínky publikované v následujících titulech: PROKOP 1981; ROTH – TSCHIEDEL 2011; WEIDENHOFFER 2012; LELKOVÁ 2004, s. 66–73; VOLF 1943.

¹⁵ Pokus o bibliografie viz KOČÁRNÍKOVÁ 1966, s. 492–558; SIMON – DOUBRAVA 1968.

¹⁶ K problémům českých vojenských dějin viz ŠEDIVÝ 2002, s. 868–901; resp. recenze HUTEČKA 2006, s. 168–172.

¹⁷ S tím málem, se kterým autoři doposud pracovali, však bylo nakládáno pouze na příkladech ukázek, které popis děje pouze doplňovaly a čtenáři pomáhaly ilustrovat atmosféru. Nejednalo se však o klasickou interpretativní práci s pramenem sui generis.

Příčinou tohoto stavu je téměř úplná absence pramenů, z nichž by mohli historikové taková díla produkovat, potažmo vytvářet plastické a pro dnešního čtenáře psychologicky srozumitelné postavy. Je to právě širě dostupných pramenných zdrojů, co pomáhá autorům dějinných např. světových válek popisovat i tak komplikované fenomény, jako jsou otázky emocí, genderu, sociálních vztahů ve vypjatých situacích a další.

Badatelé o válce z roku 1866 nemají takové štěstí zejména ze dvou důvodů. Velice rychlá, téměř blesková kampaň zkrátka nenabízí široký prostor, na němž by se dílčí témata mentálních i fyzických potřeb člověka ve válečném soukolí mohla projevit. Za druhé, a to je možná překvapivé, chybí větší množství ego-dokumentů, které by vůbec taková témata obsahovaly. Známe jen velmi málo pamětí, vzpomínek, komentářů či dokonce glos, jež by opustily tradiční popisy událostí v narativní rovině a všimaly si výše zmíněných jevů. Velmi málo na to, abychom mohli z textu abstrahovat plnohodnotné závěry.¹⁸

A právě proto je Pavel von Petr „nepřesvědčivý“, proto, že jeho výpověď je hlasem na poušti. Mladý muž, pro něhož se stal tragickým malý lesík¹⁹ na královéhradeckém bojišti a který se ve svém nitru nesrovnal s faktem, že jeho jméno není vytesáno na žádném z mnoha pomníků uprostřed lesního porostu.

August van der Groeben a české místo ve válce „Němců s Němci“

Zatímco jméno Pavla von Petra je symbolicky na jeden z pomníků připsáno křídou mladou Adélkou, jméno dalšího hrdiny je na bojišti saturováno mnohem pevněji – architektem Václavem Weinzettlem do pylonu obřího pomníku baterie Mrtvých.²⁰ Čelní strana podstavce totiž nese následující nápis: „Na těchto místech padli hrdinsky po boji / vytrvalém v bitvě dne 3. července r. 1866. / AUGUST VAN DER GROEBEN, / c. k. setník, rytíř voj. řádu Marie Terezie / velitel jezdecké batterie číslo 7/VIII, dále / Jindřich Wolf, c. k. nadporučík, a 52 mužů. / věrni až do smrti!“ August van der Groeben je sice stejně jako Pavel von Petr dalším z postav příběhu o válce 1866, která našla na bojišti smrt, tím ale veškerá podobnost končí. Historikům jsou známa základní životopisná data, na rozdíl od von Petra se jednalo o zkušeného velícího důstojníka, jenž prošel řadou tažení a bitev, nicméně slávu získal až díky své smrti v čele útvaru, jenž proslul svoji „totální“ decimací. Pro představu, jednalo se o útvar cca o 150 mužích, o více než 100 koních, 10 dělech a až 20 povozech. V bitvě u Hradce Králové baterie nezasáhla do bojů o svíbský les jako Petrův 11. prapor polních myslivců, ale tvořila spolu s dalšími dělostřeleckými bateriemi tzv. dělostřeleckou sborovou zálohu, která z centrálního rakouského

postavení na vrchu Chlum od rána sršela železo a oheň na postupující pruské masy. Není zde příliš prostoru na téma „kvalita rakouského dělostřelectva ve válce 1866 oproti ostatním rakouským zbraním, potažmo oproti pruskému dělostřelectvu“, ale pokud by si někdo zasloužil pochvalu za jinak po všech stránkách pro rakouské zbraně zpackanou kampaň, bylo by to právě dělostřelectvo. V odpoledních hodinách došlo ke známé fatální situaci, kdy na bojiště dorazila pruská druhá armáda a ze severu pronikla svým předvojem přímo do centra rakouského postavení. Zhruba 23 rakouských baterií stojících na chlumském vrchu se dostalo do svízelného postavení, kdy měly nepřítel nejen před sebou, ale také ve svých zádech. Nezbylo než nakolesnit (tj. zapráhnout lafety děl k připraveným povozům) a opustit exponované místo. Bohužel pro ně se nepřítel přibližoval příliš rychle. Proto dal velitel baterie č. 7/VIII, setník August van der Groeben rozkaz otočit děla, povyjet proti nepříteli a tím umožnit ostatním dělostřelcům včas ujet směrem k silnici na Hradec Králové. Baterie vypálila na pruskou pěchotu poslední výstřely a poté byly posádky děl doslova smeteny valící se modrou masou rozružených pruských gardistů.

K postavě setníka van der Groebena ještě drobná historka, možná s nádechem černého humoru: rodilý Hannoveran byl u mužstva velmi oblíben například i pro to, že se pro posílení morálky naučil lameně několik českých obrátů. V rozhodující chvíli, kdy popoháněl své muže do de facto sebevražděné mise, zapůsobila tato snaha spíše komicky, neboť prý vykřikl namísto „Hoši za mnou“ obrat „Hroši samou“.

Pokud bychom se vydali po stopách dalších příslušníků útvaru, zjistili bychom, že si paradoxně nejvíce slávy užili ti z „baterie mrtvých“, kteří zůstali „naživu“. Přeci jen být přeživším z útvaru, který se proslavil právě svojí decimací, dodává jistý punc výjimečnosti. Z dnešního pohledu lze dokonce tvrdit, že přeživší byli v rámci armádních c. k. tradic a komemorativních festivit spojených s válkou roku 1866 jakýmisi mediálními hvězdami své doby. Účastnili se výročních akcí, odhalování pomníků, přestřihávání stuh, besed a přehlídek. Jen pro zajímavost ještě v roce 1906, čili 40 let po válce, se objevuje návrh na finanční sbírku pro jednoho z přeživších, aby mu bylo přilepšeno v jinak trudném stáří, které si „hrdina z baterie mrtvých“ nezaslouží.²¹

Vlastní sebeobětování při vědomí záchrany kamarádů ve zbraní muselo u armádních špiček habsburské monarchie pozitivně rezonovat. Je proto až s podivem, že nebyl vydán sebestenší podnět „shora“, aby byla tradice bitvy, nebo alespoň této dílčí epizody, jakkoli pěstována. Setník August van der Groeben byl sice vyznamenán post mortem rytířským křížem řádu Marie Terezie, což by mohlo být považováno za dostatečné ukotvení ve vojenské tradici, obzvláště v kontextu celého tažení,²² nicméně díky pozdější inflaci vyznamenání a také díky záři negativní aury bitvy u Hradce Králové, paměťová stopa slábne, až zcela mizí. Dělostřelci z baterie

¹⁸ Srov. PRCHAL 2011.

¹⁹ „Ani Svíb nebyl srdcem bitvy, spíš vyvržená ledvina z útrobu umírajících lidí, přesycená stále čerstvou krví. Nebyl ani zaznamenán na pruských mapách generálního štábu, Prusáci do něj lezli poslepu, s bubnováním a zvonkohrou, nikdo netušil katastrofu, proto se to stalo – jak je to lidské!“ KÖRNER 2006, s. 109.

²⁰ K architektu Weinzettlovi i k jeho práci na militárních a sepulkrálních realizacích viz GLÁSER 2002, s. 935–955; GLÁSER 2003, s. 184–205.

²¹ VOJENSKÝ PŘÍTEL 1906, s. 70–72.

²² V rámci Severní armády byly uděleny pouze 4 rytířské kříže. Jen na okraj lze uvést, že mnohem méně početná Jižní armáda, která vybojovala nepoměrně méně střetnutí, si z tažení odnášela rytířských křížů 12. UHLÍŘ – DVORÁK 1990, s. 10–13.

mrtvých se sice připomínky v podobě pomníku dočkali, ovšem jeho realizace byla iniciativou zcela jiných kruhů než vládních či vojenských špiček. Pro Vídeň by bylo pěstování tradic prohrané války příliš otevřenou ranou a naopak pro místní obyvatelstvo, které se po válce vracelo do svých zpusťosených oblastí, zůstaly mementem na válku právě jen stovky křížů a pomníků rozestých po krajině.

Přestože byla česká veřejnost před válkou doslova elektrizována představou o odplatě ušředěné Prajzovi, odvěkému nepříteli „ze severu“,²³ průběh války a zejména její důsledky v podobě rakousko-uherského vyrovaní byly totálním rozčarováním. Skrze zahřoklost, podepřenou onou nebývale čilou výstavbou sepulkrální plastiky na bojištích, prosvítá vedle udržování lokálních dílčích tradic jednotlivých útvarů právě vzpomínka na baterii mrtvých. Ovšem v jaksi „znárodněném“ kontextu. Stejně jako například v mýtu o holobrádcích, i zde, u mužstva baterie mrtvých, byla zdůrazňována domnělá národnostní struktura útvaru. V populárním životopise přeživšího ohňostrůjce Groebenovy baterie Josefa Horáka se sice uvádí, že: „připomenouti se musí, že baterie sedmá byla výhradně česká a polská a že mimo velení němčiny se málo užívalo. I setník z Gröbenů, ač Němec, Hanoverán, osvojil si předce tolik češtiny, že se s mužstvem dorozuměti mohl...“;²⁴ nicméně absolutní „čechizaci“ oddílu je nutno brát s rezervou. Národnostní citění většiny důstojnického sboru bylo v 60. letech 19. století ještě poměrně nevyhraněné, spíše by se dalo hovořit v rámci nacionální stratifikace Jiřího Kořalky o tzv. supraetnickém rakušanství.²⁵ U mužstva stále ještě převládá pocit útvarové a obecně armádní sounáležitosti a pocit vojenské služební povinnosti. To však nebylo na překážku, aby se motiv hrdinně padlých Čechů stal dokonce nástrojem politického boje, resp. součástí politického diskurzu. Když probíhala v říšské radě v roce 1901 diskuze v souvislosti s tzv. armádní řečí, vystoupil poslanec František Udržal s pro něj typickým plamenným projevem. V něm si postěžoval na odstrkování češtiny v armádě, přičemž ve snaze poukázat na případy z minulosti, kdy bylo mužstvo dostatečně motivováno užitím jejich rodného jazyka, využil motivu baterie mrtvých.²⁶

Sláva Augusta van der Groeben a dalších příslušníků jednotky však logicky zanikla společně s monarchií v roce 1918. Tradice nově budované československé armády byly opřeny o zcela jiné pilíře než o chrabrost domněle českých vojáků ve stínu křidel rakouského orla. Jejich místo bylo vyhrazeno pro legionářské hrdiny a hlouběji do historie pro vojska husitského hejtmána Jana Žižky. Postava Augusta van der Groeben se tak zcela vyprázdnila a je jen otázkou, zda byla vůbec kdy, mimo účelový politický diskurz a rámec omezených armádních tradic, pro českého recipienta srozumitelná a akceptovatelná.

Franz Jabůrek a úskalí „temné turistiky“

Poslední z tematizovaných postav je Franz Jabůrek. Paradoxně tato postava v historickém povědomí překryla skutečné žijící osoby – muže, kteří se v rozhodující fázi bitvy u Hradce Králové z roku 1866 obětovali, aby zachránili své spolubojovníky před zkázou. A zatímco se fikční svět Pavla von Petr vypořádává s hořkostí porážky formou tragédie, jdoucí až k motivu sebevraždy, Jabůrek využívá opačnou formu terapie – komedii, přesněji řečeno satiru.

Důvodem, proč právě Jabůrkova postava zabírá v historickém povědomí z uvedených figur největší prostor, je ve své době velmi oblíbená kramářská píseň. Jde o píseň, jež snad jako jediná ze zástupu těch, kterými lidová tvořivost popsala válečné běsy z roku 1866, přetrvala do našich časů. Zatímco se Körnerovo *Post bellum* odehrává rok po válce, v případě novely *Svíbský les*, jde zřejmě o rok 1884. A je to pravděpodobně právě tento letopočet, kdy vznikla ona kramářská píseň, jež tvoří v novele jakýsi refrén. Sarkastická úvaha vypravěče dokládá, že kromě kamenných pomníků existují také ty, jež zapadnou do lidské paměti v podobě písně.

Kramářské písně jsou prozatím jen zřídka využívaným pramenem v souvislosti s dějinami vojenství. A to přesto, že při šíření informací o různých dynamicky se měnících událostech, jakými jsou právě například válečné kampaně, bitvy a pohyby vojsk, a při utváření veřejného mínění a náhledu na ně hraje kramářské písně nezanedbatelnou úlohu. V době války roku 1866 sice kramářské tisky dávno překročily svůj zenit a zaměřily se spíše na „bulvární“ líčení loupeží, vražd, sebevražd a jiných „pikantiérií“, jejich vliv na rozhojňování povědomí o válečných událostech ještě zcela nevymizel. K válce v roce 1866 bylo zjištěno celkem 156 kramářských tisků,²⁷ což je jistě překvapující číslo. Uvědomíme-li si, že každý jednotlivý tisk mohl vyjít v 1000 a více exemplářích, mohl celkový počet vydaných a mezi lidem kolujících výtisků dosáhnout počtu 150 000 i 200 000. Výhodou takového způsobu šíření informací byla jejich anonymita a tudíž i účelná rezignace na objektivní stránku, kterou nahrazoval humor, satira a snaha šokovat.

Dlouho se spekulovalo o tom, že autorem této kramářské písně byl pražský herec, výtvarník a kabaretiér František Karel Kolář, nicméně se zdá, že je spíše autorem spolukolportovaných ilustrací. Mnohem perspektivnější, co se autorství textu týče, se jeví varianta, kterou nastiňuje Jan Brůha v publikaci vydané u příležitosti výstavy fotografií Ladislava Michálka, dle níž je autorem textu Josef Václav Frič. Tomuto názoru napomáhá i ostře vypointovaná politická satira textu, která odpovídá Fričovu buňčskému naturelu bryskního kritika. Kanonýr Jabůrek je prototypem vojáka slepě a poslušně plnícího rozkazy nikoli z vlastního popudu, ale aby učinil za-

²³ Srov. SLAVÍK 1901.

²⁴ U KANONU STÁL 1905, s. 12.

²⁵ KOŘALKA 1996, s. 19–29.

²⁶ „...Posl. Udržal stěžuje si na odstrkování češtiny v armádě. Za souhlasu Čechů pojednává o takzvané armádní řeči a líčí vznešený účinek národního ducha v hodině nebezpečí. Na bojišti, v bitevní čáře se ovšem Čechům v armádě dává i přednost. (Odpor vlevo, souhlas u Čechů). Rečník vzpomíná „baterie mrtvých“ na Chlumu v roce 1866. Velitel, rodem Hanoveran, za zhoubné palby pruské pěchoty zvolal na své mužstvo česky: Za mnou hoši! – a dělostřelci šli vpřed a vypálili na Prusy kartáčovou salvu – jednu jedinou! 600 Prusáků zůstalo mrtvých, ale – skoro celá baterie byla pobita. Nádherný pomník hlásá slávu padlých reků, kteří šli ku předu v dešti kulí za povelu ve své mateřštině. (Pochvala u Čechů)...“ NÁRODNÍ POLITIKA 1901, s. 2.

²⁷ PLETKA 1966, s. 11.

dost představě špiček armády a státu o dokonalém vojínovi. Pohrdáním smrtí v sobě symbolizuje zhoubnou palbu, kterou rakouští dělostřelci v bitvě rozpoutali. Morbidní prvek, kdy jsou mu ustřeleny obě paže a posléze i hlava, je překryt absurdním humorem, neboť i takto „zraněný“, vpravdě „dokonalý“, rakouský voják dál plní rozkazy a láduje. Jeho ustřelená hlava navíc splňuje do puntíku vojenskou povinnost tím, že ve chvíli, kdy letí kolem generála, zahlásí: „Já poslušně melduju, salutovat nemohu.“ Za ukázkové chování je později po bitvě, ač bezhlavý, povýšen do šlechtického stavu, což prý není nic neobvyklého, neboť bezhlavých šlechticů je dle autora písň celá řada.

Popularita písně dosahovala ve své době takových rozměrů, že se objevovali tací, kteří se rozhodli vypátrat, zda se skutečně jedná o pouhou satiru, nebo příběh s reálným podkladem. Nicméně pátrání v kmenových listech z té doby (jež jsou ovšem neúplné) nevedlo k žádnému výsledku. Trochu světla se snažila do těchto záhad vnést noticka *Svobodného slova* z 26. října 1958, otisknuvši výňatek z dopisu Antonína Holady z Vinohrad, ve kterém uvádí, že jako voják 5. pluku pevnostního dělostřelectva v Kotoru, kde sloužil v letech 1912–18, nalezl v roce 1917 v rozstřílené pevnosti Vermači německy tištěnou knížku o dějinách pluku. Bylo tam uvedeno: „...roku 1866 dlel pluk na ostrově Visu. Za obléhání nařídil šikovatel-ohňostrůjce Jaburek nabít děla dvojitou dávkou (velel slovy tzv. české němčiny „tuplte ládunk!“ – jak udával originální pramen) a podařilo se mu šťastně zasáhnout italskou vlajkovou loď. Flotila se pak dala na ústup...“²⁸ To je však jediný a dle mého názoru spíše irelevantní poznatek, který je výsledkem téměř detektivního pátrání jak autora těchto řádků, tak také jeho předchůdců.

Autorství písně patrně netrápilo majitele restauračního zařízení v Sadové při cestě z Hradce Králové na Hořice, jenž svůj hostinec pojmenoval po hrdinovy písně Franzi Jabůrkovi. Jde tak vlastně o komerční využití prapůvodně pietního motivu úcty k padlým. Zde je zřetelná podobnost nejen k Pavlu von Petrovi, ale také dalším postavám Körnerových novel s tematikou války 1866. Většina z letmo zmíněných vedlejších postav jejich příběhů se ve své podstatě omezuje na čerpání zisků z někdejšího bojiště (hospody, hotely, řízky à la Jabůrek atd.). Dokonce i rodina von Petrových je ze synova vojenského vyznamenání po jeho smrti schopna těžit, coby vlastníci firmy vyrábějící hole pro zmrzačené vojáky, po kterých se po válce logicky zvýšila poptávka.²⁹

Obloukem se tak vracíme nejen tematicky k začátku příspěvku, ale i časově do dnešních dnů, kdy se na bojišti rozmáhá od 90. let 20. století vedle reenactmentu i cosi, co bychom nazvali historickou turistikou.³⁰ Někteří autoři jdou ještě dále a turistiku obdařují emocionálně zabarvenými adjektivy, jako temná, v originálním znění pak jde o škálu termínů jako dark tourism, grief tourism, případně dokonce thanatourism.³¹ Chodit po týchž cestách, spát na týchž pryčnách, či uléhat do stejných okopů navozuje iluzi paralelního zážitku, jenž přináší nebezpečí falešné empatie. Iwona Kur-

zová dokonce hovoří o „empatickém kýči“.³² My však nebudeme tak přísní, jednak polská kulturní historička zavádí tento obrat v souvislosti s osvětivským mementem, jednak je pro osoby a instituce komerčně „destilující“ válku 1866 poptávka příliš lákavá. A loňské „oslavy“ 150. výročí války to jen potvrzují. A je vcelku bezpředmětné, že se postava Franze Jabůrka zcela historicky vyprazdňuje tváří v tvář stánků s čínskými nudlemi, rekonstrukcemi bojů či pivních etiket s motivy vojáků různých zbraní.

Prameny:

KÖRNER 1997: KÖRNER, Vladimír. *Post Bellum 1866*. Praha: Votobia, 1997.

KÖRNER 2006: KÖRNER, Vladimír. *Post bellum 1866*. Praha: Dauphin, 2006.

KÖRNER 2009: KÖRNER, Vladimír. *Rozhovory 1964–2009*. Praha: Dauphin, 2009.

NARODNÍ POLITIKA 1901: *Národní politika* 19, 1901, č. 71, 12. 3., s. 2.

PLETKA 1966: PLETKA, Václav. *Tam u Králového Hradce veselé i smutné písničky o válce v roce 1866*. Hradec Králové: Východočeské nakladatelství, 1966.

PROKOP 1981: PROKOP, Ladislav. *Zápisky*. Hradec Králové: Kruh, 1981.

ROTH – TSCHIEDEL 2011: ROTH, Hieronymus – TSCHIEDEL, Pavel. *Osmdesát dnů v pruském zajetí a bitva u Trutnova 27. června 1866*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2011.

VOLF 1934: Volf, Josef. *Vzpomínky na válku 1866*. Praha: Novina, 1934.

WEIDENHOFFER 2012: WEIDENHOFFER, Vojtěch. *Deník 1861–1899*, Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2012.

Literatura:

BĚLINA – FUČÍK 2005: BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef. *Válka 1866*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2005.

BRŮHA – DVOŘÁK – POLÁČEK – VYCPÁLEK 1996: BRŮHA, Jan – DVOŘÁK, Jaroslav – POLÁČEK, Bohumil – VYCPÁLEK, Miroslav. *Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866*. Hradec Králové: Komitét pro udržování památek z války roku 1866, 1996.

DVOŘÁK 1990: DVOŘÁK, Jaroslav. Groebenova baterie mrtvých – legenda versus fakta. *Bulletin 1866* 1, 1990, č. 1, s. 13–26.

FOLEY – LENNON 2000: FOLEY, Malcolm – LENNON, John J. *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster*. London: Thompson Learning, 2000.

GLÁSER 2002: GLÁSER, Petr. Václav Weinzettl, architekt vojenských pomníků (1862–1930). *Historie a vojenství* 51, 2002, č. 4, s. 935–955.

²⁸ Originální článek se nepodařilo dohledat a byla použita citace z knihy Václava Pletky: PLETKA 1966, s. 163–164.

²⁹ PAJAŇK 2016, s. 32.

³⁰ Odborně je onen jen nazýván „3 × E: Entertainment, Excitement, Education“. Viz KOWALSKA 2016, s. 84.

³¹ Viz FOLEY – LENNON 2000.

³² KURZ 2017.

- GLÁSER 2003:** GLÁSER, Petr. Vojenské pomníky a památníky architekta Václava Weinzettla. *Historie a vojenství* 52, 2003, č. 1, s. 184–205.
- HEIDRICH 1906:** HEIDRICH, Arnošt. *Boj o Svibský les dne 3. července 1866*. Hořice: Nákladem Komitétu, 1906.
- HEIDRICH 1902:** HEIDRICH, Ernst. *Der Kampf um den „Svibwald“ am 3. Juli 1866*. Sadová: Im Selbstverlag des Comités, 1902.
- HUTEČKA 2006:** HUTEČKA, Jiří. Jeremy Black, Rethinking Military History. *Dějiny – Teorie – Kritika* 3, 2006, č. 1, s. 168–172.
- JÁNSKÝ – GROF – SYNEK 2013:** JÁNSKÝ, Zdeněk – GROF, Vlastimil – SYNEK, Jiří. *Baterie mrtvých na Chlumu v roce 1866*. Hradec Králové: Komitét pro udržování památek z války roku 1866, 2013.
- JEŽEK 1906:** JEŽEK, Jan. *Vzpomínky na prusko-rakouskou válku r. 1866*. Praha: Tiskem Národní tiskárny a nakladatelství JUDr. Edvard Jan Baštýř a spol., 1906.
- KESSLER 2016:** KESSLER, Vojtěch. „U kanonu stál...“ Příběh o baterii mrtvých. *Dějiny a současnost* 38, 2016, č. 6, s. 20–22.
- KESSLER – ŠRÁMEK 2017:** KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef. Obrazy války v historii aneb Mantinely recepce válečných událostí na příkladu války roku 1866. *Marginalia Historica* 2017, č. 1, v tisku.
- KOČÁRNÍKOVÁ 1966:** KOČÁRNÍKOVÁ, Jarmila. Prusko-rakouská válka – výběrová bibliografie. *Historie a Vojenství* 15, 1966, č. 4, s. 492–558.
- KOŘALKA 1996:** KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha: Argo, 1996.
- KOWALSKA 2016:** KOWALSKA, Ursula. Pořád krmit paměť světa...? O (pop)paměti v současné české literatuře a kultuře. In: *Paměť válek a konfliktů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR; Nakladatelství Akropolis, 2016, s. 82–92.
- KURZ 2017:** KURZ, Iwona. „SNOBIZMY: Auschwitz jako przedmiot aspiracji“. *Dwutygodnik* 68 [online]. [cit 22. 5. 2017]. Dostupné z: <http://www.dwutygodnik.com/artukul/2782-snobizmy-aw-schwitz-jako-przedmiot-aspiracji.html>
- LELKOVÁ 2004:** LELKOVÁ, Šárka. „Bože, dej nám odvahu a sílu přežít rok 1866“ (Rok 1866 v korespondenci a deníkách českých a moravských šlechticů). In: *Armáda a společnost v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2004, s. 66–73.
- NOVOTNÝ 2013:** NOVOTNÝ, Vladimír. *Tragické existenciály Vladimíra Körnera*. Praha: ARSCI, 2013.
- PAJAČEK 2016:** PAJAČEK, Aleksandra. Válka roku 1866 pohledem Vladimíra Körnera. Poznámky na okraj cyklu Post bellum 1866. In: *Paměť válek a konfliktů*, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Nakladatelství Akropolis 2016, s. 26–38.
- PRCHAL 2011:** PRCHAL, Vítězslav et al. *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.–19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice 2011.
- PŘEHLED 2017:** Přehled kulturních a vzpomínkových akcí v roce 2016 vztahujících se k 150. výročí války roku 1866. *Bellum 1866* 26, 2017, č. 1, s. 41–81.
- SIMON – DOUBRAVA 1968:** SIMON, Josef – DOUBRAVA, Alois. *Válka 1866. Výběrová regionální bibliografie*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968.
- SLAVÍK 1901:** SLAVÍK, František Augustin. *Pruské usilování o země České*, Praha: Fr. Šimáček, 1901.
- ŠEDIVÝ 2002:** ŠEDIVÝ, Ivan. Česká historiografie vojenství 1989–2002. Témata, metody, osobnosti, problémy, kontexty. *Český časopis historický* 100, 2002, č. 4, s. 868–901.
- U KANONU STÁL 1905:** *U kanonu stál...* Pardubice: Společ. knihtisk., 1905.
- UHLÍŘ – DVOŘÁK 1990:** UHLÍŘ, Lubomír – DVOŘÁK, Jaroslav. Tereziánské řády udělené za polní tažení roku 1866. *Bulletin 1866* 1, 1990, č. 1, s. 10–13.
- VOJENSKÝ PŘÍTEL 1906:** V baterii mrtvých. Co vypravuje na živě pozůstalý náředník jízdní baterie 7/VIII, Matyáš Weinhardt o válce roku 1866. In: *Vojenský přítel*, Praha 1906, s. 70–72.
- VOLNÝ 1891:** VOLNÝ, Pavel. *Bitva u Hradce Králové dle autentických pramenů*. Hradec Králové: Nákladem Jana Pospíšila, 1891.

Mgr. Vojtěch Kessler, Ph.D.
Historický ústav AV ČR
Prosecká 809/76, Praha 9
kessler@hiu.cas.cz